

Myten om Erik Arup

– i anledning af en disputats

AF

INGA FLOTO

Erik Arup (1876-1951) var professor i historie ved Københavns Universitet fra 1916 til 1947, hans professorgerning kom således til at omspænde hele mellemkrigstiden. Denne periode er utvivlsomt den mest konfliktfyldte og spændingsladede i dansk historievidenskabs historie, og konflikterne var i høj grad centreret omkring Erik Arups person. Thyge Svenstrups doktordisputats, *Arup. En biografi om den radikale historiker Erik Arup, hans tid og hans miljø*,¹ er det første større forsøg på en arkivbaseret kortlægning af relationerne i mellemkrigstidens danske historikermiljø, og undersøgelsen har derfor væsentlig betydning for forståelsen af dansk historievidenskabs udvikling i det 20. årh.

Erik Arup var i sine tidlige arbejder i høj grad orienteret mod international historie, først og fremmest handels- og pengehistorie. Disputatsen fra 1907, *Studier i engelsk og tysk handels historie. En undersøgelse af kommissionshandelens praksis og teori i engelsk og tysk handelsliv 1350-1850*, omhandlede et væsentligt handelshistorisk emne og befandt sig på den internationale forskningsfront. En videreførelse af disse studier (på engelsk) blev imidlertid afbrudt ved Arups ansættelse som arkivar i udenrigsministeriet i 1908, senere departementschef i statsministeriet og statsrådssekretær (ministeriet Zahle), og hans interesser blev i stedet vendt mod Danmarks historie med en plan om at skrive en Danmarks-historie til universitetsbrug. Arup interesserede sig for samspillet mellem økonomi og politik, og de økonomiske faktoreres afgørende indflydelse på samfundslivet var en vigtig indfaldsvinkel for hans historiske studier. Det gjaldt også Danmarkshistorien, der med årene voksede langt ud over den oprindelige plan og udviklede sig til et ambitiøst forsøg på en fuldstændig revision af Danmarks historie, men den forblev ufuldendt. De to bind, der nåede at udkomme i Arups levetid (1925 og

¹ Museum Tusculanum 2006.

1932), førte fremstillingen op til 1624, og er vel de to mest omdiskuterede bøger i dansk historievitenskaber. Debatten strakte sig langt ud over fagvitenskaberne, fordi Arups traditionsopgør var radikalt i alle disse ordes betydninger, også den politiske.

Som historiker var Erik Arup rigt begavet og hans produktion uhyre alsidig, kronologisk såvel som tematisk. Hans forfatterskab rummer store værker (som disputatsen og Danmarkshistorien), der viser hans glimrende evner for at se strukturer og trække lange linier, såvel som skarpsindige punktanalyser af stedvis provokerende karakter. Et bedømmelsesudvalg betegnede ham allerede i 1913 som »den originaleste Begavelse blandt Ansøgerne«. Når det alligevel blev Aage Friis, der fik professoratet, skyldtes det måske bl.a., at bedømmelsesudvalget endvidere havde hæftet sig ved Arups lyst »til at udkaste Paradokser«. Begge iagttagelser siger utvivlsomt noget væsentligt både om forfatterskabet og om personligheden.

Det danske historikermiljø i mellemkrigstiden var lille. Indtil 1928 var der kun ét universitet i Danmark, Københavns Universitet, med tre professorater i historie, og det var de eneste faste videnskabelige stillinger ved denne institution. I årene omkring første verdenskrig fandt et vældigt generationsskifte sted for historie på Københavns Universitet. Aage Friis (1870-1949) efterfulgte J.A. Fridericia i 1913 efter dennes alt for tidlige død. Erik Arup (1876-1951) blev professor i 1916 efter Kr. Erslev, der blev rigsarkivar. Knud Fabricius (1875-1967) overtog i 1917 Johannes Steenstrups professorat, da denne trak sig tilbage som 73-årig. Det var mellem de to radikale professorer, Friis og Arup, konflikten kom til at stå, mens den konservative Fabricius langt hen ad vejen forsøgte sig i mæglerens rolle.

Omkring de to hovedpersoner polariseredes det videnskabelige samfund i en grad, så Arup til sidst på det nærmeste var helt isoleret blandt sine ældre og jævnaldrende kolleger, mens studenterne og den yngre generation til gengæld sluttede talstærkt op om ham. Aktørerne omfattede de to emeriti, Erslev og Steenstrup (1852-1930 og 1844-1935), og fremtrædende personer inden for arkiv-, biblioteks-, og museumsverdenen, men alt i alt kan hovedaktørerne vel tælles på to hænder. Større var miljøet ikke. Krigsskuepladsen var dansk historievitenskaber, og slagene stod om Historisk Tidsskrift (1913-1924), Arups Danmarkshistorie (1925-32), Videnskabernes Selskab (1925-35), *Diplomatarium Danicum* (1931-37), Professorkonkurrencen i 1936, og nåede kulminationen med retssagen Arup-la Cour ved Helsingør Byret i 1939. Da var historievitenskabens trængsler forsidestof i landets aviser. Det er hele dette dramatiske hændelsesforløb, der er afhandlingens tema.

Erik Arups forfatterskab er et af de mest gennemanalyserede i dansk historievidenskab, og Thyge Svenstrup lægger ikke an til nogen revurdering, men støtter sig løbende til den eksisterende historiografiske litteratur. På to punkter giver han dog nye bidrag, nemlig i sin analyse af Arups opfattelse af det 18. årh.s historie, og i den interessante rekonstruktion af Arups ufuldendte lærebog i middelalderens (europæiske) historie. Grundlæggende er forfatterens indfaldsvinkel den, at Arup er en »stor« historiker. Afhandlingen fremtræder i øvrigt stort set teoriløs. En stor del af den tidligere debat om Erik Arup udspandt sig inden for paradigmateteorien rammer, men denne forbigås i tavshed. En så oplagt indfaldsvinkel som Bourdieus teorier om videnskabelige samfunds funktion tages heller ikke i anvendelse. Biografien som genre analyseres knap. For blot at nævne nogle eksempler. Undersøgelsens fortjenester ligger andetsteds, og dens dyder er af den mere traditionelle art.

Afhandlingen er baseret på et omfattende utrykt materiale. Først og fremmest er hele Erik Arups arkiv gennemgået. Arkivet, der beror i Håndskriftsamlingen på Det kongelige Bibliotek, blev først offentligt tilgængeligt i 1992, og registreringen blev foretaget af Thyge Svenstrup. En for afhandlingen vigtig del af arkivet blev afleveret til Det kongelige Bibliotek så sent som i 2003. Forfatteren har endvidere inddraget materiale fra en lang række andre historikers privatarkiver. Disse grundige arkivstudier har gjort det muligt for forfatteren at rekonstruere relationerne i det danske historikermiljø i mellemkrigstiden og opklare snart sagt alle de dunkle punkter, forskningen hidtil har måttet give tabt over for. Netop fordi miljøet var så lille, er det muligt at følge konflikterne på personniveau gennem privatarkivernes brevmateriale. Det var en tid, hvor brevkommunikation spillede en vigtig rolle, og aktørerne synes alle at have lagt vægt på at efterlade en omfattende dokumentation af deres liv og gerning. I hvert fald er brevstoffet fyldigt bevaret. Forfatteren har på dette grundlag givet en – man fristes til at sige udtømmende – kortlægning af hændelsesforløbet. Der er tale om et detektivisk kombinationsarbejde, der dokumenterer en arkivbehandling af meget høj karat.

Der har i forskningen været enighed om, at konflikterne rummede både personlige, faglige og politiske elementer, men om vægtningen af disse har der hersket stor usikkerhed. Takket være forfatterens indsats er det nu muligt at udtale sig om disse ting med langt større sikkerhed. Arup selv var aldrig i tvivl om, at han stod for en moderne kritisk historievidenskab, som hans kolleger og fagfæller spændte ben for gennem personlig forfølgelse. Den senere forskning har givet et mere

nuanceret billede. Man har diskuteret, hvorvidt Arup havde ret, når han hævdede at repræsentere en mere avanceret videnskabelig metode, til gengæld har der været enighed om at fremhæve konflikternes (især vedrørende Danmarkshistorien) politiske aspekter. En konsekvent gennemført politisering af modsætningerne har imidlertid været vanskeliggjort af den kendsgerning, at de to hovedmodstandere, Aage Friis og Erik Arup, tilhørte samme parti, Det radikale Venstre. Samtidig har det været åbenbart, at Arups provokerende traditionskritik vakte anstød ikke udelukkende i konservative kredse. Forskningen har desuden været ganske på det rene med, at modsætningerne i høj grad også var personlige, men manglende adgang til Arups arkiv vanskeliggjorde en dybere indtrængen i dette spørgsmål, og det er næppe for meget sagt, at sympatien overvejende har været på Arups side. Hans selvforståelse har i høj grad sat sig spor i eftertidens vurderinger.

Dette billede har Thyge Svenstrups biografi nu effektivt vendt op og ned på. Forfatteren er grundlæggende sympatisk indstillet over for sin hovedperson, over for den radikale historikertradition i dansk historievidenskab, og over for Arups revisionisme. Han stiller sig eksplicit afvisende over for de tendenser til en konservativ omvurdering af dansk historievidenskab, som han mener at kunne spore i disse år. Så meget desto stærkere står det psykologiske portræt, forfatterens omhyggelige arkivstudier fører frem til. Thyge Svenstrup er en forsigtig mand, der hellere lader kilderne selv tale end fremsiger kategoriske domme. Men stregerne er tegnet, og skitsen ligger klar. Hvis forfatteren havde villet føre kniven til bunds, kunne han have kaldt afhandlingen *megalomani* og *paranoia*, det er nemlig den mest nærliggende betegnelse for den karakterprofil, forfatteren fremlægger. Når miljøet er så lille, kommer personerne til at spille så stor en rolle. Selv under Thyge Svenstrups sympatiske blik fremstår Arup som den, der i kraft af sin særegne og komplicerede personlighed splittede det danske historikermiljø. I samtlige konflikter synes han at have været den udfarende kraft, og det er ikke underligt, at han efterhånden fik det værste frem også i sine modstandere. Der er i dansk historievidenskab en tradition for at holde sig langt væk fra inddragelse af psykologiske teorier, selv når det drejer sig om biografiske fremstillinger. Det skal ikke lægges forfatteren til last, at han ikke har ønsket at bryde med denne tradition, alligevel kunne man godt have ønsket, at han her havde vovet et øje.

Afhandlingens nøglekapitler handler om Erik Arups relationer til to personer i miljøet. Relationer, som synes at have spillet en afgørende rolle for hele det konfliktfyldte forløb. De to personer var den beundrede læremester, Kr. Erslev, og den tidligere kollega i Udenrigsmini-

steriet, Aage Friis, der fik professoratet i 1913. Konflikten skal behandles nærmere nedenfor, her skal det blot fastslås, at Arups fjendskab over for Friis fik betydning for hele det historievitenskabelige miljø, fordi de to som professorer sad i nøglepositioner, hvad angik fagets organisation og udvikling. Faderkompleks og brodermord, fristes man til at sige, selv om forfatteren ikke udtrykker det så direkte, satte et afgørende præg på mellemkrigstidens danske historievitenskaber. Med denne afhandling er der stillet skarpt på personerne og relationerne, og der er bragt væsentligt nyt om begge dele. Hermed har afhandlingen lagt grunden til den revurdering af forfatterskabet, som må blive den naturlige konsekvens af Thyge Svenstrups store rydningsarbejde. Det må nu være muligt endelig at komme bag om myten om Erik Arup.²

Myten om Erik Arup som repræsentanten for en ny og mere moderne kritisk historievitenskab, hvis storslåede livsværk blev knust af uforstående kollegers uretfærdige, ja hadske kritik, er grundlagt af Arup selv allerede inden fremkomsten af Danmarkshistorien. I et brev til Axel Linvald i 1919 hævdede Arup, at hans produktion var blevet tiet ihjel og mødt med »tavs uvilje«,³ selv om realiteten jo var, at alle hans kritiske artikler og anmeldelser, også angrebene på Friis,⁴ blev publiceret i *Historisk Tidsskrift*, som han endog selv redigerede i perioden 1917-24. At myten slog rod blandt beundrende studerende efter debatten om Danmarkshistorien, vidner »revolutionen« på Historisk Samfunds generalforsamling i 1928 om. »Det var en aktion, der var iværksat fortrinsvis af en række studentermedlemmer; den var vendt imod formanden, Erik Møller, der kort forinden i en redaktionel artikel i Berlingske Tidende om striden mellem Erik Arup og Vilh. la Cour havde taget parti for den sidstnævnte. Efter en hidsig debat, der var rig på injurier, valgtes Arup – in absentia – til formand for Historisk Samfund. Ca. 40 medlemmer meldte sig ud i protest«,⁵ mens resten gik i samlet trop til Studenter-

² Foranstående »anmeldelse« er i alt væsentligt identisk med min udformning af bedømmelsesudvalgets indstilling, der har været offentliggjort i forbindelse med disputatsforsvaret. Resten af artiklen, med undtagelse af enkelte mindre rettelser og tilføjelser, er skrevet i sommeren 2004 i forlængelse af bedømmelsesarbejdet, men offentliggørelsen har afventet disputatsens publicering.

³ Arup til Linvald 20.4.1919, citeret i Svenstrup, s. 312-313, se nærmere nedenfor.

⁴ »Kritiske Studier i nyere dansk Historie I. Bernstorff og Holstein« og »Kritiske Studier i nyere dansk Historie II. Intermezzo, Bernstorff og Moltke« begge i *Historisk Tidsskrift* 9 r. I (1919) og 9 r. II (1921). Det var Arup selv, der efter 1924 bojkottede tidsskriftet.

⁵ Vagn Skovgaard-Petersen i *Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890-1950). Udgivet i anledning af Historisk Samfunds 75 års jubilæum af Den danske historiske Forening 1976*, s. 9-10. Nu også mere udførligt i Svenstrup, s. 425-430.

gaarden, hvor Arup var efor. Det er imidlertid mere end nogen anden Aksel E. Christensen, Arups efterfølger som professor i middelalderens historie, der har sikret mytens fortsatte eksistens.

Det skete i første omgang med Aksel E. Christensens nekrolog over Erik Arup i *Historisk Tidsskrift* fra 1952.⁶ Derefter fulgte i 1955 Christensens udgave af tredje bind af Danmarkshistorien på grundlag af Arups efterladte og højst ufuldstændige manuskript.⁷ I 1961 kom et fotografisk genoptryk af de to første bind,⁸ og endelig udkom to bind *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser* med indledning af Aksel E. Christensen i 1977.⁹ På denne måde blev Arupskikkelsen holdt levende også for de nye generationer af studerende, der ikke havde oplevet ham selv. Det understregedes yderligere af den kendsgerning, at Aksel E. Christensen fastholdt Arups Danmarkshistorie som obligatorisk lærebog i middelalderens historie ved Københavns Universitet helt frem til de store universitetsreformer i slutningen af 1960'erne. Det er så meget desto mere bemærkelsesværdigt, som Christensens egen betydelige forskningsindsats inden for middelalderens historie kan ses som ét langt opgør med Arups Danmarkshistorie.¹⁰ Aksel E. Christensen var Arups elev, han optrådte som vidne til fordel for Arup i Helsingør Byret, og som kollegaen, Astrid Friis, lod han sig inspirere af Arups interesse for international handelshistorie. Det blev til disputatsen, *Dutch Trade to the Baltic about 1600*, fra 1941, men med udgivelsen af *Kongemagt og Aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk Statsopfattelse* i 1945 var opgøret med Arups Danmarkshistorie indledt.

Nekrologen er slet ikke ubetinget rosende, snarere ambivalent. I det ene øjeblik fremhæves Arups fortræffeligheder, i det næste trækkes i land igen. »Danmarkshistorien, der rager op som det centrale monument i hans [Arups] tids historieforskning, var hans fornemste mandomsværk«, lyder det f.eks. Men det hedder også: »Det er vist ikke

⁶ 11 r. III (1950-52), s. 778-788.

⁷ J.H. Schultz Forlag 1955. Bogen er forsynet med udgiverens efterskrift om manuskriptforhold og Arups arbejdsmetode. Desuden er som et tillæg aftrykt Arups ufuldendte »Redegørelse for min Danmarkshistorie«, der var tænkt som et svar på den kritik af Danmarkshistorien, der var fremkommet i dagspressen.

⁸ Udgivet af Københavns Universitets Fond til tilvejebringelse af læremidler i kommission hos Gyldendalske Boghandel 1961.

⁹ Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, København 1977. Heri er også aftrykt Arups upublicerede svar på den kritik af Danmarkshistorien, der var fremsat i Ellen Jørgensens og Poul Johs. Jørgensens anmeldelser af første bind i *Historisk Tidsskrift*, »Gendrivelse af mine Kritikere i Historisk Tidsskrift«.

¹⁰ Jens Henrik Tiemroth, *Erslev – Arup – Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. århundrede*, København 1978, s. 98-110 og Kai Hørby's artikel om Christensen i *Dansk Biografisk Leksikon*.

muligt endnu at vurdere Arups værk efter fortjeneste. Vi kan nu bedre se dets meget store værdi, men har ogsaa lettere ved at rette vor kritik mod mere centrale mangler og skævheder. Hvad Arup har givet en snæver dansk og materiel forklaring paa, kommer maaske bedre til sin ret, set i sammenhæng med almeneuropæiske idé- og kulturstrømninger«. Den samlede vurdering af Danmarkshistorien var heller ikke entydig: »Hvor Erslev havde luget kraftigt ud blandt overleveringens vildskud, satte Arup, samtidig med at han fortsatte rydningsarbejdet, ind med sin positive aand og stillede et sæt hidtil upaaagtede præmisser op i en helt ny sammenhæng, der vel nok ikke overalt er lige overbevisende eller giver den fulde sandhed, men som eklatant har brudt traditionens lammende tryllemagt over erkendelsen og skabt en stor sum af frugtbare problemstillinger for fremtidig forskning«.

Aksel E. Christensen fremhævede storheden og radikaliteten i projektet: »Gamle kære beretninger var forsvundet, og helt ukendte træk sat i stedet. Kongerækkens vante kronologi var forsvundet, folkets fredelige samfundsopbygning overordnet kongers og stormænds bedrifter, og Saksés og andre samtidiges domme erstattet af egne vurderinger i slægt med moderne metode inden for arkæologi og naturvidenskab. De nøgne kendsgerninger, som Arup havde en enestaaende evne til at anskue bag dokumenter og overlevering, var med et mægtigt opbud af klarsyn, fantasi og skabende kraft føjet ind under nye og frugtbare synspunkter og støbt i en kunstnerisk form, der gav et billede i stærkeste kontrast til det tilvante, men ikke mindre levende«. Men alligevel forstod han ogsaa kritikken: »Denne storm af protest og indignation kom fuldstændig bag paa Erik Arup, men han var ikke uden skyld i, at den blev saa voldsom. Med sin hang til at give sine sandheder en paradoksal form gjorde han kontrasten stærkere end nødvendigt. Med sine polemisk tilspidsede teser og domme, med sin elegante, absolutte stil, der tilslørede det usikre og hypotetiske, og uden forklarende fortale og noteapparat med dokumentation, kunne hans Danmarkshistorie kun virke som en udfordring«.

I nekrologens sidste afsnit tegnede Aksel E. Christensen et rammede psykologisk portræt af Erik Arup, der ikke lagde skjul på svaghederne og det kompromisløse i hans natur. Det hedder her bl.a.: »Erik Arup var en stor, oprindelig og særpræget forskerbegavelse, en personlighed af en sjælden spændvidde, der af mange opfattedes som en dobbelthed og vel ogsaa rummede elementer af splittelse. ... Han var en utrættelig sandhedssøger, men forstod ikke, at hans opfattelse af sandheden var saa personlig formet, at den ikke gjaldt for andre; der var et misforhold mellem den klare og hensynsløse sikkerhed, hvormed han reducerede

andres overbevisning om historisk sandhed, og den uforstaaende saarbarhed, hvormed han reagerede, naar hans egen sandhed vragedes. ... Det er brydningen mellem denne stringens og subjektivitet, der giver hans forskning dens særlige tillokkelse«. Men et par afsnit forinden havde Christensen skrevet noget helt andet: »Arup var nok en nidkær sandhedssøger, men af natur aldeles ikke nogen stridens mand. Tværtimod at ildne til genmæle og fortsættelse, slog modstanden [kritikken af Danmarkshistorien] ham ned, ikke saaledes at han kom til at tvivle på sig selv og sin videnskab, men saaledes at det forekom ham nytteløst at fortsætte, når man alligevel forsmåede hans forsknings gave«. Hermed var martyriet knæsat.

I Aksel E. Christensens nekrolog brydes ungdommens begejstring for den inspirerende lærer med manddommens stigende skepsis både over for personligheden og over for hans videnskabelige resultater. Men loyaliteten sejrer. Trods forbeholdene, trods det skarpe blik for Arups svagheder, både faglige og menneskelige, fremstår Arup som sin generations mest betydningsfulde historiker, og Danmarkshistorien som »det centrale monument i hans tids historieforskning«. Da Aksel E. Christensen 25 år senere igen tog forfatterskabet op til en nærmere analyse i indledningen til *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser*, var forbeholdene stort set væk og de problematiske træk ved personligheden slet ikke omtalt. Det samme var tilfældet i den artikel, han skrev i *Dansk Biografisk Leksikon* et par år senere. Her fremhæves Danmarkshistorien igen som et »markant tyngdepunkt, ikke blot for [Arups] egne arbejder, men for hele periodens nationale historieskrivning«. Det nærmeste, Christensen kommer en kritisk personkarakteristik, er med formuleringen: »Skønt A. teoretisk slog til lyd for forskning i team, havde han som historiker i praksis en mærkværdig evne til at isolere sig og skabe sig modstandere«. Martyriet stadfæstes dog éntydigt i afslutningen: »Som isoleret forsker og som en af fagfæller bekæmpet foregangsmand fik han kun få hædersbevisninger«.¹¹

I 1970'ernes historiografiske debat kom Erik Arup sammen med Kr. Erslev til at spille en central rolle. Thomas Kuhns paradigmebegreb satte sit præg på diskussionen, der var præget af tidens frustrationer over den angivelige mangel på de store syntheser i dansk historieskriv-

¹¹ Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at Aksel E. Christensen i samtlige sine behandlinger af Arups forfatterskab udtaler sig særdeles positivt om Arups polemiske artikler mod Friis, der alle omhandler en periode, der lå meget fjernt fra Christensens egen ekspertise. I nekrologen i *Historisk Tidsskrift* omtaler han således de to skarpe udfald mod Friis, »David og Hall«, *Scandia* I (1928) og »Danmarks krise 1863«, *Scandia* III (1930), som »den saarede forskers uforsonlige, men værdige svar paa kritikken af Danmarkshistoriens I. bind«.

ning. I denne debat fik Arup på mange måder tildelt heltens rolle over for skurken – Kr. Erslev. Danmarkshistorien fik en central placering, fordi den kom til at fremstå som et enkeltstående og heroisk synthesforsøg midt i en kildekritisk jammerdal, der blev set som et resultat af Erslevs virke. I den forbindelse blev også Arups egne kildekritiske proklamationer, som han fremsatte i forskellige sammenhænge i sin polemik mod Aage Friis, genstand for indgående analyser. Han hævdede selv at repræsentere en mere avanceret og moderne kildekritisk metode, der var væsensforskellig fra hans samtidige kollegers specielt inden for studiet af den nyere tids historie, og diskussionsdeltagerne gav ham på mange måder ret. Kernen i Arups argumentation lyder sådan: »... historikerens arbejde gaar ud paa af de samtidige eller dog primære kilder gennem kildekritik at udsondre sikre kendsgerninger ud fra hvilke han skriver sin skildring og danner sig sin opfattelse af begivenheder og personer, uanset om denne hans opfattelse allerede er formet i ord i en eller anden af selve de samtidige eller dog primære kilder, hvilket altid vil bero på en tilfældighed, eller ikke. Da denne karakterisering af historikerens arbejde allerede tidligt og mest prægnant er fremsat af de franske historikere Langlois og Seignobos, kan man maaske betegne denne nye retning som den fransk-kritiske skole«. ¹²

Det blev igen Aksel E. Christensen, der i sin indledning til *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser* klarede formulerede Arups egenart. Samtidig kom forfatterskabet til at fremstå endnu mere konsekvent end den tidligere fremstilling i nekrologen. Efter Aksel E. Christensens opfattelse fremtrådte Erik Arup meget tidligt med en fuldt udviklet og meget selvstændig forskerprofil og med et klart formuleret metodisk-teoretisk program, der profilerede ham både i forhold til Kr. Erslev og til hans egne jævnaldrende kolleger. Han fremførte dette program i disputatsen og i en række artikler og principielle anmeldelser, og han efterlevede det i praksis i hele sin videnskabelige produktion. Det, han ville, var en konstruktiv metode med fundamentale krav om *virkelighedsforskning* ud fra mere konkrete kilder (regnskaber og akter), dvs. levn frem for beretninger. Han opretholdt Erslevs krav om systematisk kildekritik og udtømmende kildebennyttelse, men føjede hertil noget nyt, nemlig kravet om, at de af kritikken som tilforladelige udsondrede *kendsgerninger*, skal være organiseret og styret af »en fast udformet helhedsopfattelse«, så den rette forståelse af »den store sammenhæng« kan fremgå ved en »konstruktion« eller skabes ved »egne gætninger« af historikeren. Kon-

¹² Erik Arup, »Danmarks krise 1863«, *Scandia* III (1930), s. 47-48, også *Udvalgte Afhandlinger* II, s. 291-292. – Brodden var rettet mod Aage Friis.

struktion af historisk sammenhæng ud fra etablerede kendsgerninger er derfor noget meget centralt hos Erik Arup, hævdede Christensen, og det betød efter hans opfattelse en frigørende udvidelse af historikerens muligheder.

I diskussionen blev Arups synspunkter rubriceret som fransk-kritiske over for tysk-kritiske (Arup selv, Aksel E. Christensen og Jens Chr. Manniche¹³), og hans kildeudnyttelse betegnet som performativ over for informativ (Hans Kryger Larsen¹⁴) eller implicit over for eksplicit (E. Ladewig Petersen¹⁵), eller levnsudnyttelse over for beretningsudnyttelse (E. Ladewig Petersen). Det var min opfattelse dengang, og det er min opfattelse i dag, at man overtog Arups teoretiske selvforståelse uden nærmere at analysere hverken hans egen eller andres praksis, og at Povl Bagge i alt væsentlig havde ret, når han ikke ville sætte noget afgørende metodisk skel, men i stedet hævdede, at Arup »forholdt sig langt friere over for kilderne end de fleste af sine samtidige, og specielt end Aage Friis. Også friere end sin lærer Erslev ...«. ¹⁶ Set på tredive års afstand forekommer det imidlertid indlysende, at hele debatten blev ført på et skævt grundlag, fordi ingen af os dengang tilsyneladende rigtigt forstod, hvad Arup mente, når han talte om »gennem kildekritik at udsondre sikre kendsgerninger ud fra hvilke han [historikeren] skriver sin skildring og danner sig sin opfattelse af begivenheder og personer«. ¹⁷ Og det var i virkeligheden ikke så underligt, for Arup forstod det måske heller ikke selv. I hvert fald var det en ganske bagvendt beskrivelse af sin praksis, han fremlagde i sine teoretiske udtalelser.

I debatten blev denne operation (»kendsgerningsudsondringen«) som nævnt betegnet som performativ eller implicit kildeudnyttelse, men en sådan betegnelse forekommer mig at forudsætte et materielt kildebegreb: Arup udnytter nogle bestemte egenskaber ved den pågældende kilde. Betegnelsen kan i hvert fald misforstås og give allusioner i den retning. I den posthumt udgivne refutation, »Gendrivelse af mine

¹³ »Tysk-kritisk skole og fransk-kritisk skole. Et bidrag til studiet af historieteoretiske synspunkter i Danmark«, *Historisk Tidsskrift* 75 (1975), s. 39-58.

¹⁴ *Erik Arup. En historiografisk undersøgelse af Arups videnskabs- og historiesyn 1906-1916*, Odense 1977.

¹⁵ »Omkring Erik Arup: Struktur og grænser i dansk historieforskning (ca. 1885-1955)«, *Historisk Tidsskrift* 78 (1978), s. 138-182.

¹⁶ Povl Bagge, »Erik Arup«, i *Linier i dansk historieskrivning*, s. 38. For samtidige analyser af debatten med udførlige litteraturhenvisninger se Inga Floto, »Erik Arup og hans kritikere«, *Historisk Tidsskrift* 78 (1978), s. 474-498 og samme, »De seneste års danske historiografiske debat«, *Scandia*, 47 (1981), s. 245-254.

¹⁷ Aksel E. Christensen talte således i nekrologen om de »nøgne kendsgerninger, som Arup havde en enestående evne til at anskue bag dokumenter og overlevering«, jf. citatet ovenfor.

kritikere i *Historisk Tidsskrift* 1925«, gav Arup en beskrivelse af sin fremgangsmåde og en præcisering af, hvad han forstod ved *kendsgerning*, der i et glimt viser hans arbejdsproces.¹⁸ Det drejer sig om en imødegåelse af kritikken af hans anvendelse af regeringer (kanslerregeringer) i det 13. årh., og han skriver bl.a. følgende: »Jeg forstaar meget godt, at min udvikling om danske regeringer og betydningen af regeringsskifter i 13. aarh.s Danmark kan synes overraskende og let maa opfattes som udslag af en tilbøjelighed hos mig til at overføre nutidsforhold paa tiden for 700 aar siden. Som bekendt har ogsaa Erslev udtalt tvivl om min fremstillings rigtighed paa dette punkt. Jeg kan her ... ikke komme dybt ind paa dette spørgsmaal, men kan blot angive nogle udgangspunkter for min betragtning. Det vigtigste er akterne om erkebispetriiden, særlig scenen paa Lunds Landsting 11. april 1257, da bisp Niels af Viborg, skønt erkebispens lydbisp, i sin egenskab af kongens kansler satte sig ved dennes side som dommer over den anklagede erkebisp. Denne *kendsgerning*,¹⁹ denne handling af bisp Niels, staar for mig som et så mægtigt udslag af bisp Niels' mod og herskervilje, at jeg alene deraf læser hans tanker om, hvad stillingen som kongens kansler for fremtiden skulde betyde«. ²⁰

Det, der sker her, er, at Arup får svar på et spørgsmål, og man kan forestille sig, at hele hans læsning af retssagens akter har været styret af netop dette spørgsmål: »Kan jeg finde noget i dette materiale, der viser kanslerens indflydelse?«. Han starter ikke med en passiv »udsondring af kendsgerninger«, sådan som han selv beskriver det i sine teoretiske udtalelser, men derimod med aktivt at stille spørgsmål, og det er de svar, han får, der bliver til »kendsgerninger«. Spørgsmålene selv er udsprunget af mere overordnede hypoteser om sammenhænge, det Arup selv kaldte »helhedsopfattelse«. I dette tilfælde er hypotesen den, at det var kanslerne, ikke kongerne, der regerede Danmark. Det er derfor rigtigt, når Aksel E. Christensen skriver, at for Arup var det, at historikeren styrer sin forskning ved frugtbare problemstillinger, en selvfølgelighed.²¹ Men det må samtidig understreges, at det var så stor en selvfølgelighed, at Arup ikke selv registrerede den. I sin selvforståelse opretholdt han nemlig, som alle hans teoretiske proklamationer viser, en klassisk todeling af forskningsprocessen, hvor den første fase består i en objektiv »udsondring af kendsgerninger« ved hjælp af kildekritik, og han kunne derfor ikke indse, at disse »kendsgerninger« netop *blev* kendsgerninger,

¹⁸ Inga Floto, »Erik Arup (1876-1951)«, *Indsigt. Håndskriftsafdelingens Arkivregistraturer. Nr. 1. Erik Arups Arkiv*, Det kongelige Bibliotek 1992, s. 18.

¹⁹ Min fremhævelse.

²⁰ *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser II*, s. 461. Min udeladelse.

²¹ *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser I*, s. 6.

fordi han *gjorde* dem til kendsgerninger i kraft af de spørgsmål, han stillede til materialet. Den »helhedsopfattelse« han i sin egen forståelse konstruerede på grundlag af disse »kendsgerninger«, var i virkeligheden den hypotese, der muliggjorde, at han kunne udvælge netop disse kendsgerninger som »kendsgerninger«.²² Når Arup tematiserede sin forskningsproces på denne bagvendte vis, bliver det også forståeligt, at han ikke opfattede sine resultater som hypoteser, men som den skinbarlige sandhed, de var jo baseret på kendsgerninger.

Det lille eksempel viser både styrken og svagheden ved Arups arbejdsform. Ingen kan være i tvivl om, at vi står over for en højtbegavet historiker med en udpræget visuel fantasi, der i ét hug gestalter hele scenariet og uddrager essensen. Bisp Niels *setter* sig rent faktisk ved siden af kongen (hvis kilden er troværdig osv.), og det er flot set at gribe fat i noget, de fleste ville overse, og tillægge det endda overordentlig stor betydning. Men det er samtidig denne betydningstilskrivelse, der bliver det springende punkt. Hvor meget kan man overhovedet lægge i denne tildragelse, kunne den ikke nemt have andre forklaringer, f.eks. den meget nærliggende, at kongen ønskede at have sin juridiske rådgiver ved hånden? Poul Nørlund talte i sin anmeldelse af Danmarkshistorien om Arups »ringe modstandskraft overfor egne indfald«, dét var achilleshælen.

Det var også Nørlund, der i samme anmeldelse gav den til dato mest rammende karakteristik af ikke bare Arups Danmarkshistorie, men af hele hans forskerfysiognomi: »Arup er i sin forskning ikke nybygger og grundlægger i samme forstand og udstrækning som f.ex. Johs. Steenstrup og Kr. Erslev, der bægge har været banebrydende paa omraader, der hidtil har ligget hen. ... Hans egentlige indsats ligger mindre i den første bearbejdelse af kildematerialet end i tilrettelæggelsen deraf, i problemstillingen. ... Danske historikere har hidtil med megen varsomhed betraadt denne vej i erkendelse af vanskelighederne og farerne. De har lagt hovedvægten paa en kritisk sortering af kilderne, men iøvrigt følt sig bundet af dem, og kun ved skildringen af institutioner og samfundsforhold har de tilladt sig friere hypoteser og konstruktioner. Arups forhold til kilderne er derimod meget mere suverænt. Han lader sig ikke passivt sin opfattelse paatvinge af dem, det er ham selv, der er den aktive, som stiller spørgsmaalene, hvorpå kilderne maa svare, hvis de kan, – og hvis de ikke kan, er han forøvrigt ikke bange for selv at give svaret ud fra sit skøn og sine synspunkter. I denne aktive form for

²² For en diskussion af dette ud fra en lidt anden synsvinkel se også Floto, »Erik Arup og hans kritikere«, s. 477-478.

historieskrivning ser jeg især det nye og betydningsfulde ved professor Arups bog, men tillige noget i høj grad problematisk. Det er klart, at alt kommer til at afhænge af, om forfatterens synspunkter har gyldighed og bærekraft... behandles vor historie efter de samme principper med blot lidt mindre talent og blot lidt ringere indsigt, vil det være forfærdeligt«. ²³

Der kan ikke herske tvivl om, at Arup var en højt begavet historiker. Han kunne simpelthen noget med kilder, som det er de færreste forundt. Det hænger utvivlsomt sammen med en højt udviklet videnskabelig fantasi og intuition, samt en god portion intellektuel dristighed, men en del af forklaringen er måske også, at han gik til materialet med en særlig indstilling. Både Jon Gissel og Thyge Svenstrup betegner meget rammende Arups fremgangsmåde som en »mistankens hermeneutik«. Ellen Jørgensen talte i sin anmeldelse af Danmarkshistorien om »hyperhermeneutik«, mens Johannes Steenstrup privat tog afstand fra Arups tendens til at tildele aktørerne »en modsat Mening end den, de udtaler, og så godt som altid at forudsætte snævre og egoistiske Motiver for deres Handlen«. ²⁴ Som det følgende eksempel viser, læste Arup sine kilder med en mistænksomhed, der var udtryk for mere end almindelig kildekritisk skepsis. Man får næsten indtryk af, at han går til kilderne med den bestemte opfattelse, at de er udtryk for en sammensværgelse, han må afsløre, koste hvad det vil. Han læser derfor materialet med en opmærksomhed, der er skærpet i én bestemt retning. Tingene er ikke, hvad de giver sig ud for at være, *der må ligge noget under*, synes han at have ment. Der er ikke tale om en speciel metode, hverken »fransk-kritisk« eller noget andet, det er snarere et spørgsmål om temperament eller måske endog en mere grundlæggende livsholdning. Arup synes i hvert fald at have haft en tendens til at se sammensværgelser overalt i livet, hvor han ikke fik sin vilje. ²⁵ »Han er jo i Virkeligheden ganske unormal

²³ *Tilskueren* XLIII (1926), s. 118-119. – Interessant nok synes Arup også selv at have ment, at Nørlund havde ramt plet: »Midt i det alt [sammen] kommer Poul Nørlunds anmeldelse i Tilskuerens februarhefte; der efter min mening, mindre i sin ros end i sin kritik er en ærlig, tænksom, selvstændig mands retfærdige, men også lidt snæversynede dom«. Jf. Inga Floto, »Venskab. Korrespondancen mellem Erik Arup og Lauritz Weibull«, *Historisk Tidsskrift* 95 (1995), s. 266.

²⁴ Jon A.P. Gissel, *Den indtrængende Forstaaelse. Johannes Steenstrups historiesyn*, København 2003, s. 329 og Svenstrup, s. 261. Jørgensen i *Historisk Tidsskrift* 9. r. IV (1925-26), s. 289 og Steenstrup citeret i Gissel, s. 332.

²⁵ Floto, »Venskab«, s. 268 og 273. Se også diskussionen af korrespondancen med Linvald nedenfor. Desuden talrige eksempler i Svenstrups gennemgang af de forskellige konflikter.

og lider under Forfølgelsesforestillinger«, skrev Aage Friis opgivende til Kr. Erslev i 1928.²⁶

Det var ironisk nok en opfordring fra Aage Friis til Erik Arup i 1908, mens de endnu var venner, om at anmelde Friis' udgave af de Bernstorffske papirer til dagbladet *Politiken*,²⁷ der vakte Arups interesse for det 18. årh. i almindelighed og Bernstorfferne i særdeleshed.²⁸ Et felt han siden gjorde til slagmark i konflikten med Friis. Arup bliver dybt optaget af brevene, og mens han læser, begynder skællene at falde fra hans øjne. Brevene er fulde af beretninger om andres intriger, mens Bernstorfferne tilsyneladende aldrig selv intrigerer. Bernstorfferne hader aldrig, de beklager kun deres modstandere. »Men efterhaanden vækker selve denne tone tvivl«, skriver Arup i sin anmeldelse. »Er den ikke blot de herskendes tone, deres, der ikke behøver at fortabe sig i hadet, fordi de stedse har og bevarer magten? ... Er man først engang opmærksom paa disse muligheder, vil næppe nogen læser undgaa at se, at der *bag* enhver, selv nok saa stiltfærdig omtale af Rantzau-Ascheberg lurer et brændende had«. »*Bag* personernes kampe brydes systemer«. ²⁹ Med en sådan læsemåde bliver Arup i stand til at se konflikter, hvor andre hidtil havde set idel harmoni (Edvard Holm og Aage Friis).³⁰

I dette tilfælde synes Arups hypotese udsprunget af kildelæsningen selv, mens hans these i det foregående eksempel, at det var kanslerne ikke kongerne, der regerede Danmark, måske snarere er genereret af mere overordnede betragtninger om kongers almindelige uduelighed. Fælles for de to eksempler er imidlertid en grundlæggende opfattelse af, at politik til alle tider er partipolitik, derfor kan han tale om »kanslerregeringer« i middelalderen og læse opgøret efter mordet på Erik Glipping som reformpartiets nederlag.³¹ Derfor kan han se »systemer brydes« bag personerne i det 18. årh.s Danmark og tilslutte sig Provst L. Kochs opfattelse af tilstedeværelsen af et reformparti allerede inden

²⁶ Citeret i Svenstrup, s. 429.

²⁷ *Udvalgte Breve og Optegnelser vedrørende Familien Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835, 1904-1907.*

²⁸ Svenstrup, kap. 10.

²⁹ Anmeldelsen blev aldrig publiceret, måske fordi *Politiken* fandt den for speciel, men Friis var meget glad for den, se Svenstrup, s. 254-266. Citaterne fra Arups anmeldelse er hentet samme sted. Kursiverne og udeladelsen er mine.

³⁰ Anmeldelsen synes også at have givet Arup ideen til den artikel om »Rantzau-Ascheberg«, der udkom i *Festskrift til Edvard Holm paa hans 80-aarige Fødselsdag den 26. Januar 1913*, om hvilken Svenstrup skriver, »at Arup planlagde og også i helt overvejende grad skrev sin udæskende artikel *før* Fridericias død, 28. oktober 1912, og *før* Friis blev professor«, Svenstrup, s. 269. Artiklen udkom, mens professoratet efter Fridericia var under besættelse, og Erslev skrev 26.2.1916 til Arup, at artiklen under drøftelserne i fakultetet var blevet fremholdt som en hovedanke imod ham. Svenstrup, s. 236.

³¹ Arups Danmarkshistorie II, 1932.

Struensees ankomst. Et parti, der var inspireret af den franske general Saint Germain, der for en tid opholdt sig i Danmark, og bl.a. omfattede officererne Gähler og Rantzau-Ascheberg.³² Fælles for de to eksempler er også det grundlæggende ønske om *revision* af herskende opfattelser, ja revision for snart sagt enhver pris, der blev så fremtrædende et element i Danmarkshistorien.³³

Men achilleshælen var der jo. Med sin læsemåde kunne Arup opnå originale indsigter, men når han nu ville vise, at alle andre tog fejl, og det ville han i Danmarkshistorien og i den livslange polemik med Friis, så kunne realitetssansen glippe og jordforbindelsen svigte. Artiklen om *David og Hall. Krisen i Danmarks historie 1863. En kritisk Studie* er et eksempel på begge dele.³⁴ I en særdeles veloplagt kildekritisk analyse viser Arup, hvorledes en yngre beretning her må foretrækkes frem for en ældre,³⁵ stik imod almindelig kildekritisk lærdom, og han benytter samtidig denne indsigt til at udvikle en vidtløftig teori om Halls formodede gambling på en revolution i de bevægede novemberdage i 1863.³⁶ Dét overbeviste ikke fagfællerne, men hvad der måske er nok så interessant, det overbeviste heller ikke realpolitikeren Erik Scavenius, der forkastede Arups fortolkning på et rent realkritisk grundlag, netop den realkritik Arup i sin revisionsiver havde undladt.

Scavenius skrev til Arup med tak for den tilsendte artikel bl.a.: »Deres Studie fremtræder som en slags Rehabilitering af Hr. Hall, for saa vidt

³² Se Svenstrups analyse af leksikonartiklen 1908, s. 262-265.

³³ Se Floto, »Erik Arup og hans kritikere«, s. 487-488.

³⁴ Scandia I (1928), s. 119-179, også i *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser* II, s. 161-221.

³⁵ Det drejer sig om de to beretninger, som C.N. David udformede med 10 års mellemrum, i 1863 og 1874, om begivenhederne omkring Christian IXs underskrivelse af novemberforfatningen og sin egen rolle i hændelsesforløbet. Aage Friis havde i 1914 publiceret de to beretninger i *Historisk Tidsskrift* og i sin indledning foretrukket den tidlige på grundlag af ydre kriterier uden dog at gå ind i en egentlig historisk analyse af begivenhederne. Arup har tilsyneladende anvendt de to beretninger i sine kildekritiske øvelser, og artiklen synes i øvrigt at have været stort set færdig allerede i 1919, jf. Svenstrup, kap. 13. – Aage Friis tog til genmæle i *Historisk Tidsskrift* 9 r. VI (1929), hvor han forsvarede troværdigheden af Davids første beretning, mens Arup fastholdt sit synspunkt i *Scandia* III (1930). Troels Fink tog spørgsmålet op igen i 1950, hvor han forkastede begge beretninger som utroværdige omend med forskellig tendens, men i øvrigt også forholdt sig kritisk til Arups fremstilling (*Historisk Tidsskrift* 11 r. III, s. 1-47). Dette blev imødegået af Harald Jørgensen, der som Friis fastholdt den første beretnings troværdighed. I sit svar fastholdt og uddybede Fink sit standpunkt og påpegede samtidig, at Jørgensen på væsentlige punkter havde skiftet mening i forhold til den fremstilling, han havde givet i sin David-biografi året før. Fink fandt samme tendenser til harmonisering af kildematerialet hos både Friis og Jørgensen og mere end antydede, at Friis stod bag Jørgensens indlæg, mens Jørgensen på sin side mente, at Fink var smittet af det Arupske syn, selv om han dog indrømmede, at Fink også polemiserede mod Arup (*Historisk Tidsskrift* 11 r. III (1950-52), s. 541-568).

³⁶ Se Svenstrups udførlige gennemgang af hele diskussionen s. 405-416.

som Læseren faar Indtrykket af, at Hr. Hall i Modsætning til det øvrige Kompagni, da den danske Fantasipolitik mellem Krigene omsider var naaet til sit uundgaaelige døde Punkt, havde en Plan eller Tanke med Hensyn til den kommende Udvikling. Nu forekommer det mig, at denne Plan, rent bortset fra dens politiske Mulighed, allerede fremtræder som meget problematisk, da Hr. Hall intet foretager sig selv for dens Realisation, men lader alt bero paa, hvad andre Faktorer eventuelt vil foretage sig. ... Hvad støttede han [Hall] egentlig dette paa, og hvor kunde han nære en saadan Tanke efter Forløbet af hans svenske Allianceplan, der tydelig viste, hvad der var svensk Politik, og hvor langt Kong Karls Indflydelse rakte. ... Da Hr. Hall i Almindelighed er blevet antaget for at være klogere end det øvrige Kompagni, tror jeg, De gør ham Uret ved at fremstille ham som den mest fantastiske. Jeg tror, vi maa blive ved vor gamle Forestilling om Hr. Hall som en Mand, der, da han indsaa, at han og hans Politik var kørt uhjælpelig fast, ikke havde noget imod at lade sig falde«. ³⁷

Når Arup ikke spurgte sig selv: »Er dette overhovedet sandsynligt?«, var det ikke alene, fordi det var ham magtpåliggende at finde en ny fortolkning af begivenhederne, det var jo hele pointen med artiklen, men det var også, fordi han på forhånd ledte efter det usandsynlige, eller måske snarere det usynlige. Han ledte sin vane tro efter *det, der lå under*. Allerede i 1917 havde han skrevet til Marcus Rubin i anledning af dennes anmeldelse af Niels Neergaards *Under Junigrundloven*: »Deres oversigt over delingstankens historie er meget interessant – men den har bestyrket hos mig en følelse af, at der er noget uforklaret i den nationalliberale politik op mod 1864, at der maa være eet træk deri, som ikke kommer frem, i hvert fald ikke *tydeligt* frem i akterne«. ³⁸

Man har længe vidst, at det var en tilfældighed, der førte Arup ind på det danmarkshistoriske spor. ³⁹ En opfordring til at skrive en artikel om Danmarks Historie til Hagerups konversationsleksikon resulterede i en meget rost oversigt fra 1908, der førte til et tilbud fra forlaget om at skrive en afløser for Allens forældede universitetslærebog, som Arup tog imod efter på forhånd at have sikret sig professorernes samtykke. De indledende passager i leksikonartiklen slog takter an, der siden skulle blive grundtemaet i Danmarkshistorien: »Det danske Folk er hjemmefødt i Danmark; det var vore Forfædre, der for ti eller femten Tusind

³⁷ Scavenius til Arup 7.3.28. Mine udeladelser. Hele brevet er aftrykt i Svenstrup, s. 412-414. De to kendte hinanden fra Arups tid i udenrigsministeriet.

³⁸ Citeret i Svenstrup, s. 409. Fremhævelsen er Arups.

³⁹ Allerede Aksel E. Christensen påpeger dette i nekrologen.

Aar siden bosatte sig her i Landet, da det ikke længere dækkedes af Isen. Og i fem Tusind Aar har det danske Folks vigtigste Erhverv været Landbrug og Kvægavl«. ⁴⁰

I 1921 udsendte Arup en opdateret version af leksikonartiklen, *Rids af Danmarks Historie til Brug ved Universitetsundervisning*, der førte historien frem til 1920. Den lille tætskrevne bog med meget små typer indeholdt i alt 110 tekstsider. I denne fremstilling fylder »Tiden indtil 1241« fra side 5-11, »Tiden 1241-1360« fra side 11-13, og hele middelalderen frem til 1523 afhandles på i alt 20 af de 110 sider. Denne disposition afspejler tydeligt, at Arup i 1908 slet ikke var middelalderhistoriker, hans hidtidige produktion omhandlede primært international handels-historie og økonomisk historie. Når han tog mod tilbudet, var det, fordi han var nygift og havde fået ansættelse i Udenrigsministeriet som arkivar og derfor måtte opgive en fortsættelse af sine internationale studier. Han stod simpelthen og manglede et emne.

Da første bind af Danmarkshistorien udkom i 1925, var det imidlertid en helt anden bog end den universitetslærebog, han havde kontraheret med forlaget om, og tilsyneladende også en helt anden bog, end anmelderne havde regnet med og ventet så længe på. Sigtet var nu en total revision af Danmarks historie skrevet direkte på kilderne, og samtidig var projektet vokset ud over alle bredder. Første bind, der omfattede perioden frem til 1282, var alene på 344 sider, og hvis proportionerne fra leksikonartiklen skulle holdes, kunne man se frem til et værk på mere end tre tusind sider. Bogens modtagelse blev stormfuld og kritikken voldsom både i fagtidsskrifter og i pressen, hvor det i sidstnævnte især var Arups radikale (i alle ordets betydninger) synspunkter, der vakte harme i konservative kredse. ⁴¹

Arups Danmarkshistorie er vel det mest omdiskuterede værk i dansk historieskrivning, alligevel mener jeg, at det på baggrund af Svenstrups resultater er muligt at sige noget nyt i den sag. Det, jeg vil beskæftige mig med, er ikke fremstillingens indhold, men dens form. Det var nemlig mere end noget andet formen, den gennemført personligt prægede provokerende form, Arup valgte at præsentere indholdet i, der fik kritikerne op at stå og blokerede for mere afbalancerede vurderinger. Arups Danmarkshistorie er en bog, hvor forfatterens ego er prægnant til stede på snart sagt hver eneste side. Det er også et værk med store stilistiske ambitioner som sjældent set i dansk historieskriv-

⁴⁰ Her citeret efter *Rids af Danmarks Historie til Brug ved Universitetsundervisning*, Kbh. 1921, s. 5.

⁴¹ Om kritikken se Floto, »Erik Arup og hans kritikere«, samt Svenstrup, kap. 12.

ning. Mit grundlæggende spørgsmål er derfor: Hvorfor valgte Arup netop denne *form*?

Man kan læse tekster på mange måder, og litteraturvidenskabens skiftende moderetninger synes bl.a. karakteriseret ved, hvilken grad af betydning man tillægger forfatterens personlighed. Uanset hvordan man i øvrigt måtte stille sig til disse diskussioner, mener jeg ikke, der kan herske tvivl om, at der i hvert fald er ét tidspunkt, hvor forfatterpersonligheden spiller en afgørende rolle, nemlig i valget af genre, i valget af form. Inden teksten overhovedet bliver en tekst, må forfatteren vælge, hvilken slags tekst det skal være. Man kan opleve situationer, hvor stoffet i sig selv synes at kræve en bestemt form, men i langt de fleste tilfælde vil der være tale om et bevidst valg. Det gælder for den litterære forfatter såvel som for den videnskabelige. Arup kontraherede med forlaget om en universitetslærebog, og det er en bestemt genre, der sædvanligvis vil indeholde diskussioner af kildematerialet og de forskellige forskningspositioner, en slags forskningsstatus med relevante henvisninger. Hvad han skrev, var i stedet et dybt personligt værk, et vældigt traditionsopgør fremført i en suveræn fortællestil uden henvisninger eller diskussioner af nogen art, en »absolut stil«, der var en Holberg eller Hvitfeldt værdig.

Ellen Jørgensen brød sig i sin anmeldelse ikke om stilen, men mente, »at Forfatterens Sidebemærkninger og Forklaringer altfor ofte bryder Beretningen om Fortiden. Vi morer os, naar Hvitfeldt sætter sine djærve Indskud ind i Fortællingen, eller naar Holberg hengiver sig til respektløse Overvejelser, fordi der nu er Historie ogsaa i de gamle Forfatteres Bemærkninger, men de moderne Paralleler og personlige Udbrud i et Værk fra vor Samtid, virker som Disharmoni«,⁴² andre blev direkte rasende. Johannes Steenstrup kaldte Danmarkshistorien »en ond Bog«,⁴³ og den var den direkte årsag til, at han til sin død modsatte sig Arups optagelse i Videnskabernes Selskab.⁴⁴ Arup selv forklarede det imidlertid sådan: »Jeg har i min fremstilling antaget Hvitfeldts absolute stil. Det betyder dog ikke andet, end at jeg ligesom han har anset det for en pligt at fremstille Danmarks historie, ganske absolut saaledes som den opfattedes af mig, ganske som Hvitfeldt har fremstil-

⁴² *Historisk Tidsskrift* 9 r. IV (1925-26), s. 286.

⁴³ »... thi jeg holder det ondt at tildele Mennesker en modsat Mening af den, de udtaler, og saa godt som altid at forudsætte egoistiske og snævre Motiver for deres Handeln«. Kladde til svar på brev fra Erik Møller 25.10.1925, citeret i Gissel, *Den indtrængende Forstaaelse*, s. 332. Erik Møller havde spurgt, om Steenstrup ville anmelde bogen i *Berlingske Tidende*, men han afslog.

⁴⁴ Om den lange kamp om Arups indvalg i Videnskabernes Selskab se Svenstrup, kap. 16.

let den, saaledes som den opfattedes af ham. Vi har begge ment, at vort studium af Danmarks historie tillader os at sige til vor samtid, som Voltaire sagde til sit Frankrig: »Franskmændene ved ikke, hvor meget jeg har tænkt, for at de skulle fritages for at tænke«.⁴⁵ Her taler et ego af dimensioner, og for mig at se, kan der ikke herske tvivl om, at Danmarkshistorien er et vældigt egotrip. Spørgsmålet er bare, hvorfor det blev sådan. Det kræver efter min opfattelse en psykologisk forklaring, og med Svenstrups undersøgelse i hånden kan den også gives, hvis man kan overvinde dansk historievidenskabers traditionelle berøringsangst over for psykologiske forklaringsmodeller.

Der gik nitten år mellem projektets undfangelse og fremkomsten af første bind, og netop i disse år så en række banebrydende arbejder dagens lys, der anfægtede hele den traditionelle opfattelse af kildegrundlaget for den tidlige middelalders historie. Det var Lauritz Weibulls *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000* (1911), broderen Curt Weibulls traditionsomstyrtende Saxostudier og Halvdan Kohts sagakritik. Til det kunne føjes Arups egen store artikel fra 1913, »Leding og Ledingsskat i det 13. Aarhundrede«,⁴⁶ der i samme ånd gjorde op med den traditionelle opfattelse af landskabslovene som en direkte indgang til det oldgermanske samfunds opbygning, og i stedet læste dem som kilder til Valdemarstidens samfundsændringer, hvor nyt og gammelt brødes i selve lovteksterne. Hele dette fortolkningsnybrud gav Arup det traditionskritiske ståsted, han behøvede for at gennemføre sit opgør med den konservative nationale tradition. Det kan også forklare, hvorfor middelalderen nu fik en langt mere fyldig placering i værkets samlede konception end i 1908, der var simpelthen blevet mere at bygge på. Men det kan ikke forklare værkets form. For at forstå den, må man lede andetsteds, i Arups eget liv, og her er det, Svenstrups undersøgelse nu gør det muligt at danne sig et klarere billede af en ræk-

⁴⁵ »Redegørelse for min Danmarkshistorie«, posthumt publiceret i Arups Danmarkshistorie III, s. 258. – Men måske kom Arup senere til at fortryde den »absolute form«, i hvert fald skrev han til vennen Lauritz Weibull ved udgivelsen af bind II: »Min kære ven, Dine rosende ord om min Danmarkshistorie glæder mig dybt og giver mig mod til at fremskynde dens udsendelse, endskønt jeg mere frygter end glæder mig til dens offentliggørelse. Det er ikke fjenders kritik, jeg saa meget frygter, som min egen erkendelse af, at jeg vistnok ikke har vidst nok, ikke har gjort selvstændige studier nok, ikke har selvstændighed, tankefrihed, karakter og følelsesfuldhed nok til at bære oppe den sufficance, den absolute form, hvori jeg har maattet skrive anden del, fordi første var skrevet saaledes. Jeg maa jo for selvopholdelsesdriftens skyld altid protestere imod Dig, naar Du i marginen noterer: digtning, men det er det pinlige, at i mit inderste maa jeg næsten altid give dig ret«. Arup til Weibull 26.1.32, citeret i Floto, »Venskab«, s. 274.

⁴⁶ *Historisk Tidsskrift* 8 r. V (1914), s. 141-237, også *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser* I, s. 225-321.

ke afgørende begivenheder. To årstal og to personer står i centrum. Årstallene er 1913 og 1919, personerne er Kr. Erslev og Aage Friis.

I 1913 blev Aage Friis professor i historie efter J.A. Fridericia. Erik Arup var også blandt ansøgerne. Johannes Steenstrup og to andre medlemmer af 6-mands udvalget gik ind for konkurrence mellem de to, men Kr. Erslev fik gennemtruffet, at Aage Friis blev valgt uden konkurrence. Der var imidlertid enighed i udvalget om, at Arup var »den originaleste Begavelse blandt Ansøgerne«. Alligevel foretrak Erslev altså Friis, og begrundelsen for valget er interessant. I fakultetets endelige indstilling hedder det, at Friis som den ældste må foretrækkes, fordi han har »langt den omfangsrigeste Produktion; han har vist en ualmindelig Energi i Fremskaffelse af nyt værdifuldt Materiale til Belysning af et vigtigt Tidsrum i dansk Historie og stor Dygtighed i dets Udgivelse; endelig har han i Fremstillingen af sin Forsknings Resultater lagt Evner som Historieskriver for Dagen, der har skaffet ham stor og fortjent Anerkendelse ikke blot herhjemme, men ogsaa i Udlandet, og som berettiger til at knytte betydelige Forventninger til ham i Egenskab af Universitetslærer«. ⁴⁷ I denne begrundelse ligger efter min opfattelse en væsentlig brik til forståelse af, hvorfor Danmarkshistorien fik den form, den fik. Friis blev valgt, fordi han var historieskriver, ergo skulle Arup nok vise dem allesammen, og især Kr. Erslev, at også han var historieskriver, og tilmed en stor af slagsen. Her traf Arup sit valg.

Arups voldsomme reaktion på valget af Friis må være kommet bag på alle. Også i dag forekommer hans reaktion helt ude af proportioner. Men når skuffelsen var så stor og fik så vidtrækkende konsekvenser, må det utvivlsomt hænge sammen med, at hans selv vurdering var så høj. Det har længe været kendt i forskningen, at Arup var dybt skuffet over at være blevet vraget ⁴⁸ og aldrig siden tilgav hverken Erslev eller Friis, skønt sidstnævnte jo var ganske uskyldig. Men med Svenstrups minutløse kortlægning af hele det videre forløb, er det nu muligt at tegne et

⁴⁷ Citeret efter Svenstrup, s. 234. For Erslev synes det i øvrigt også at have spillet ind, at han var bange for, at Friis skulle gå tabt for Universitetet, hvis han ikke blev ansat nu. – Da Sverre Steen i 1938 blev udnævnt til professor i historie ved Universitetet i Oslo, var det på samme måde Steens evner som historieskriver, der blev fremhævet. Arup sad i bedømmelsesudvalget: »Han skriver rosede om Steens arbeid at det er en stor utfordring å skrive en fremstilling av et lands historie »der paa engang opfylder den øjeblikkelige videnskabelige forsknings krav, og som tillige gør fortiden levende for læserne«. Steen hadde imidlertid klart nettopp det, mente Arup«. Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen – sosialdemokratiets historieforteller*, Trondheim 2004, s. 102. Arup havde utvivlsomt sin egen Danmarkshistorie i tankerne.

⁴⁸ Siden Aksel E. Christensens nekrolog i *Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitets Årsfest November 1952*, s. 119-120 – ikke at forveksle med den tidligere omtalte nekrolog i *Historisk Tidsskrift*.

mere nuanceret billede af Arups komplicerede psykologiske reaktion. Ganske vist blev Arup professor allerede tre år senere, i 1916, men det gjorde tilsyneladende kun ondt værre, for dermed blev slagmarken hele den danske historievidenskab.

Aage Friis var en ungdomsven. Om venskabet har været helt så nært, som Thyge Svenstrup synes at mene,⁴⁹ er dog et spørgsmål, dus blev de i hvert fald aldrig. Fagligt set var Friis den ældre, men Arup betragtede sig selv som den videnskabeligt overlegne og synes allerede i 1905 at have planlagt et fremtidigt videnskabeligt opgør. Da skrev han nemlig til sin udkårne Clara: »Friis er en meget rar mand ... jeg ved ikke rigtigt, om jeg skal begynde at være saa vigtig som jeg har i sinde engang i tiden at blive, allerede nu – eller om jeg hellere skulde vente et lille moment endnu«. ⁵⁰ De kunne imidlertid bruge hinanden og gensidigt promovere og støtte hinanden, mens de begge var ansat i Udenrigsministeriet og begge bragte sig i stilling til et professorat, men det fik en brat ende i 1913. Arup brugte siden en uforholdsmæssig stor del af sin arbejdskraft på videnskabelige artikler, hvis eneste formål synes at have været at afsløre Friis som en dårlig historiker. Samtidig splittedes det danske historikermiljø af en serie konflikter, hvor Arup hver gang synes at have været den udfarende kraft, samtidig med at han selv mente at se en sammensværgelse med Friis i spidsen.⁵¹ Med Erslev forholdt det sig noget anderledes.

Thyge Svenstrup gengiver en meget oplysende brevveksling mellem Erik Arup og Axel Linvald i april 1919, hvor Linvald på grund af en misforståelse først bliver overfuset, fordi Arup har opfattet ham som talerør for Friis, og derefter gjort til skriftefader, da misforståelsen er opklaret. I det første brev hedder det bl.a.: »Naa, det hele er jo kun en af disse i sig selv ligegyldige affærer, hvoraf jeg i den sidste halve snes aar eller da siden 1913 har haft rundt regnet en hver fjortende dag, og som jeg plejer at forbigaa i tavshed. Men jeg vil dog henstille til Dem at overtænke, hvilket formaal en saadan kværulerende hadskhed kan have nu, da jeg dog engang er blevet professor i historie? Det er mig fuldstændig ufor-

⁴⁹ Svenstrup, kap. 10.

⁵⁰ Citeret i Svenstrup, s. 254.

⁵¹ Dette fremgår med al ønskelig tydelighed af Thyge Svenstrups omfattende udredning af alle disse konflikter. – Forholdet mellem de to professorer blev utvivlsomt heller ikke bedre af, at også Friis synes at have været en stridbar person. Povl Bagge skriver i sin nekrolog over Aage Friis bl.a.: »A.F. stak aldrig sin mening under stolen, han nærrede stærke sympatier og antipatier, og der stod ofte strid om hans person. Men han var ikke smålig, og han ulejlignede sig undertiden for at hjælpe mænd, som havde angrebet ham på personlig nærgående måde. Kun mod dem, hos hvem han – med rette eller urette – mente at se afgørende karakterbrist, var han uforsonlig«. *Historisk Tidsskrift* 11 r. III, s. 328.

staaeligt og synes mig nærmest sindssvagt. ... I alt fald finder jeg det højst uheldigt, at en eneste mand skal kunne fremkalde og vedligeholde en saadan stadig og ganske unødvendig stemning af knarvornhed og irritation mellem en lille kreds af fagfæller, der endog er meningsfæller⁵² og skulde kunne arbejde sammen«.

Friis er skurken i dette brev, men at det hele går meget dybere, fremgår af det andet brev, hvor Arup med nærmest hensynsløs ærlighed afslører sagens inderste kerne, »faderens« afvisning: »Jeg kan oprigtigt sige, at siden den umaadelige skuffelse, som danske historikers modtagelse af min disputats og for øvrigt af alle mine afhandlinger, anmeldelser o.s.v. – nemlig den fuldstændige tavshed – har været mig i sin tid, er jeg virkelig kommet ud over forhaabningerne om nogensinde at blive 'rost'. Der har været tider, da den gennemgaaende tavse uvilje, hvormed alt, hvad jeg skriver af videnskab, bliver modtaget, har bragt mig til at tvivle om mig selv og i betydelig grad stækket mit initiativ – jeg kan endnu sige, at jeg frygter for den dag, da jeg faar min Danmarkshistorie færdig, om det nogensinde lykkes mig – jeg ved, at jeg da igen vil faa en dyb skuffelse at komme over«.⁵³

Arups disputats behandlede et internationalt handelshistorisk emne, men den udkom, som disputatser dengang skulle, på dansk, den faldt dermed mellem to stole. Det internationale publikum, der kunne have værdsat bogen efter fortjeneste, kunne ikke læse den,⁵⁴ og det danske publikum kunne nok betragte bogen med respekt, som Linvald også påpegede i sit svarbrev⁵⁵, men afhandlingen kunne ikke give nogen særlig genlyd i det danske historikermiljø, for danske historikere interesserede sig for danske emner. Denne indsigt var måske en medvirkende årsag til, at Arup herefter definitivt lagde den internationale historie på hylden. De fleste ville nok mene, at udnævnelsen til professor i 1916, endog som Erslevs efterfølger, i sig selv måtte indebære al den anerkendelse og 'ros', Arup kunne ønske sig. Men det var tilsyneladende ikke nok, han var én gang for alle blevet vraget, tilmed af den han elskede højest, anden forklaring kan jeg ikke finde.⁵⁶

⁵² Her siger Arup altså direkte, at konflikterne er personlige, ikke politiske.

⁵³ Arup til Linvald 20.4.1919 og 24.4.1919, citeret efter Svenstrup, s. 312-314.

⁵⁴ Jf. Aksel E. Christensens nekrolog i *Festskrift*, s. 119: »Enkelte danskkyndige anmeldere gav den en straalende introduktion i udlandet, en enkelt forsker lærte sig dansk for at kunne læse den, men stort set blev den en død skat for ikke-nordiske historikere, der først sent og endnu kun delvis fandt frem til de her forlængst fremlagte resultater«.

⁵⁵ »Har De ikke tit – maaske kun i Glimt – mærket den Respekt, Deres Værk fremkaldte hos os alle?«. Linvald til Arup 27.4.1919, citeret efter Svenstrup, s. 314.

⁵⁶ Se også Arup til Weibull 22.9.20, citeret i Floto, »Venskab«, s. 264: »... og lad os, min kære ven, ikke være som de syndere af den ældre generation, der for en og anden fejl, en og anden dristigere forklaring, ikke kunde anerkende det gode, der var hos Dig og

Kr. Erslev synes at have været den store, men uopnåelige faderfigur i Arups liv. Det er ham, han beundrer, det er hans anerkendelse, der betyder noget, det er hans anerkendelse, han vil have. Men det er netop den, han ikke får, eller i hvert fald ikke får i den grad, han ønsker sig. Den ambivalens, der lyser ud af Arups beske nekrolog ved Erslevs død, er også forsmået kærlighed.⁵⁷ Det var den store kildekritiker, Kr. Erslev, Arup beundrede, og det var samtidig hans radikale historiesyn, Arup mere end nogen anden videreførte i den næste generation, men det var måske Arups ulykke, at kildekritikeren på sine gamle dage havde fået skrupler og i det berømte skrift om »Historieskrivning« i 1911 havde erklæret historieskrivningen sin kærlighed.⁵⁸ Når børn ikke får den opmærksomhed og kærlighed fra deres forældre, som de føler de har krav på og behov for, kan de blive vanartede og uartige. På sin egen kringledede måde er Danmarkshistorien en kærlighedserklæring til Kr. Erslev, men han kan næppe bebrejdes, at han ikke forstod det.

Brevvekslingen med Linvald synes at indikere, at Arup på dette tidspunkt var ganske ude af balance. Årsagen til Arups labile sindstilstand var utvivlsomt den tilspidsende krise i Den danske historiske Forenings bestyrelse, der kulminerede på en serie bestyrelsesmøder i den følgende måned og fik sin endelige afslutning på årsmødet i december 1919, hvor professorerne Erslev, Friis og Steenstrup forlod bestyrelsen *en bloc* og blev erstattet af mindre fremtrædende personligheder. Erik Arup var blevet medlem af bestyrelsen i 1913, og i 1917 efterfulgte han Kr. Erslev som sekretær og dermed redaktør af *Historisk Tidsskrift*. Arup tiltrådte med en ambitiøs plan om en modernisering af tidsskriftet med større vægt på moderne og international historie. Der opstod imidlertid hurtigt samarbejdsvanskeligheder. En væsentlig anstødssten synes at have været utilfredshed med Arups egenrådighed og hans svigtende arbejds-

mig, da vi endnu var unge og hellere burde have fundet velvilje og ros hos de ældre og mægtige for det gode, der var ved os, fremfor at blive ramt af de stadige aabne eller skjulte straffedomme, som der nu i det lange løb hører næsten overmenneskelige kræfter til ikke at lade sig svække af i tro paa sig selv og arbejdslyst. Naar godt og ærligt arbejde, om ogsaa med fejl i, ikke anerkendes, men ukritisk eftersnakken, videnskabelig svinde og aabenbar løgnagtighed er vis på ros og fremgang, bliver historieforskning en sale metier«.

⁵⁷ *Festskrift udgivet af Københavns Universitet*, 1930, s. 157-173, også i *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser II*, s. 465-481.

⁵⁸ »Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori«, *Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag den 3. Juni 1911*, s. 5-58. Artiklen er genoptrykt af Kildeskriftselskabet sammen med Povl Bagges analyse af artiklen, »Om historieforskningens videnskabelige karakter«, i *Historisk Tidsskrift* 10 r. V (1940), Om *Historieskrivning og Historieforskning*, København 1978. Se også Inga Floto, »Problematismen af Objektiviteten«, *Historisk Tidsskrift* 78 (1978), s. 113-137.

indsats. Hefterne kom simpelthen ikke ud til tiden og havde færre sider. Da han selv forlod redaktionen i 1924 og smækkede med døren, var tidsskriftet stadig 1½ år bagud. Thyge Svenstrup har kortlagt begivenhedsforløbet meget nøje,⁵⁹ og detaljerne skal ikke gentages her.

Af Svenstrups undersøgelse fremgår det klart, at når de tre trak sig ud i 1919, var det udtryk for et mistillidsvotum til Arup som person. Det blev formuleret i et brev til bestyrelsen 17. december 1919, skrevet af selveste Kr. Erslev. Erslev »bebøjede Arup, at *Historisk Tidsskrift* var udkommet forsinket i hans tid som redaktør, ikke mindst bibliografihefterne. I korrektoren til meddelelserne havde Arup søgt at sløre dette forhold ved for første gang i Den Danske Historiske Forenings historie at foregive hefter udgivet, som ikke forelå eller ikke kunne foreligge trykt til årsmødet. Som årsag til forsinkelserne havde Arup anført de økonomiske vanskeligheder, stigende priser under 1. verdenskrig havde medført. Men Historisk Forening havde vedtaget at dække eventuelle underskud af sin kapital. Endelig havde Arup urigtigt angivet, at bestyrelsen havde besluttet at forhøje kontingentet.«⁶⁰ Med dette må det have stået Arup klart, at Erslev definitivt havde slået hånden af ham. »For Arup kom begivenhederne på længere sigt til at stå som en traumatisk oplevelse, en personlig desavouering«, skriver Svenstrup. Der er imidlertid ingen grund til at tro, at det kun var »på længere sigt«.

Ledingsartiklen og en serie store anmeldelser i *Historisk Tidsskrift*, såvel som to artikler om det danske landbrugs historie trykt i henholdsvis *Dansk Land*, Tredie Aargang, 1915 og *Tidsskrift for Landøkonomi*, 1916, vidner alle om meget grundige forstudier til Danmarkshistorien.⁶¹ Ledingsartiklen er fra 1913, men den var endnu under udarbejdelse, da professoratsbesættelsen fandt sted. Arup har allerede på dette tidspunkt erhvervet sig et dybtgående kendskab til årbøgerne, landskabslovene og diplomaterialet. Ud over den banebrydende fortolkning af de to lag i Jyske Løvs ledingsartikler,⁶² indeholder artiklen også en ny fortolkning

⁵⁹ Svenstrup, kap. 11. Se også Gissel, *Den indtrængende Forstaaelse*, s. 140-145, der beskriver krisen på grundlag af Steenstrups arkiv. Gissel skriver meget rammende, at »i den daværende lille historikerverden har dette [professorernes udtræden af bestyrelsen] været et jordskælv«.

⁶⁰ Svenstrup, s. 306.

⁶¹ Se Aksel E. Christensens indledning til *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser*. Alle de omtalte arbejder er genoptrykt i bind I.

⁶² Igen et eksempel på *der må ligge noget under læsemåden*. Det euforiske brev til Lauritz Weibull 10.4.1913, hvor han meddeler denne sin opdagelse, er aftrykt i Floto, »Venskab«, s. 258. – Ledingen er i øvrigt stadig et omdiskuteret emne i dansk middelalderhistorie, for det seneste bidrag se Rikke Malmros, »Kongemagt og ledning i Norge og Danmark omkring 1100 belyst ud fra den tidlige kristne fyrstedigtning«, *Historisk Tidsskrift* 105 (2005), s. 321-380.

af Sorø Klosters Gavebog og et nyt syn på landskabslovene i almindelighed. Artiklen griber fat i et centralt problem i den middelalderlige samfundsorganisation, kritiserer alle de store forgængere, inklusive Kr. Erslev og Johannes Steenstrup, og fremlægger en selvstændig opfattelse af samfundsudviklingen i Valdemar Sejrs tid. I denne artikel optræder nummereringen af kongerne for første gang, og Arup synes at have fået ideen fra diplomerne selv.⁶³ Ledingsartiklen indeholder også indgående studier af mål og vægt og af sammenhængen mellem møntenhed og jordenhed, der siden blev selvstændige afsnit i Danmarkshistorien.

Landbrugsartiklerne viser ligeledes, at hele den grundlæggende struktur i det danske landbrugs udvikling, inklusive Bjørn af Suserup, har ligget færdigtænkt 1915-16. Flere afsnit indgår i øvrigt verbatim i Bind I. Det gælder også henvisningen til Erslev, der er den eneste historiker, der nævnes i bindet. Af enkeltheder, der senere kom til at spille en rolle i debatten om Danmarkshistorien, kan nævnes sammenhængen mellem hjulplov og landsbydannelse og omtalen af de fredelige vikinger, som Arup baserede på en tolkning af runestenene. På denne baggrund må man altså kunne slutte, at hele arbejdet vedrørende såvel den økonomiske som den samfundsmæssige grundstruktur har været ikke alene færdigtænkt, men også delvis færdigskrevet i 1916, da han blev professor. Embedet medførte talrige gøremål, der lagde beslag på hans arbejdskraft,⁶⁴ og det forekommer realistisk at forestille sig, at han i flere år efter udnævnelsen ikke har haft ret meget tid til at beskæftige sig med Danmarkshistorien.⁶⁵ Under alle omstændigheder kan man fastslå, at hans grundlæggende synspunkter og en del af de mere kontroversielle aspekter har været offentliggjort længe inden 1925, og de kan ikke være kommet som nogen overraskelse for sagkundskaben.

Der er imidlertid en forskel i den måde, Arup præsenterer sine resultater på før og efter 1913. Ledingsartiklen var, som alt hvad Arup indtil da havde skrevet, en videnskabelig analyse gennemført med en nærmest hæsblæsende kildekritisk ekvilibrisme, der gør den til udsøgt lystlæsning for kendere af genren. Den var historievidenskab, ikke historiskrivning i den forstand Erslev forstod det i 1911. Landbrugsartiklerne derimod er skrevet i en helt anden stil, det er bredt malende fremstil-

⁶³ Jf. Floto, »Venskab«, s. 293.

⁶⁴ Jf. Aksel E. Christensens nekrolog i *Festskrift*, s. 121-122. Arups arbejdskraft var tilsyneladende endog meget stor, men han synes livet igennem konsekvent at have påtaget sig flere opgaver, end han kunne overkomme.

⁶⁵ De store polemiske artikler mod Friis fra denne periode må også have krævet en ikke ubetydelig arbejdsindsats, jf. ovenfor. Hertil kom redaktionen af *Historisk Tidsskrift*.

linger, der ville kunne opfylde Erslevs kriterier for historieskrivning. Man kan naturligvis hævde, at landbrugsartiklerne fik den form, de fik, fordi de var henvendt til et andet publikum end det rent faghistoriske. Ud fra alt, hvad der er anført ovenfor, mener jeg imidlertid, at det er berettiget at antage, at vi her for første gang på skrift ser udslaget af Arups reaktion på professorvalget. Historieskriveren Arup træder frem på scenen, Danmarkshistorien har fundet sin form.

Opbygningen af Arups Danmarkshistorie har mange ligheder med Fernand Braudels siden så berømte tredeling, fælles er også den strukturelle tilgang. Grundlaget for Danmarks historie er de naturgivne forhold, der skitseres i den storslåede vision over Danmarks geologi, der åbner bogen, og kulminerer med isens sidste fremstød fra øst, der bringer »hele det lerlag, der fra da af var og blev al Danmarks frugtbare herlighed«⁶⁶. Hermed er grundlaget givet for landbruget som den fundamentale menneskelige livsform og strukturen lagt. Ændringer i livsvilkårene afstedkommes af påvirkninger udefra i form af kulturimpulser, handel osv., og landbruget i sig selv er en kulturimport. Dette »lag« i fremstillingen svarer til Braudels konjunkturer. Konjunkturerne er igen basis for samfundsudviklingen, den økonomiske og politiske organisation. Det er derfor helt centralt, når Arup om grundlaget for Valdemarkernes Storhedstid skriver, at »det danske landbrug fik tilmed, som *Erslev* så lykkeligt har sagt det, Europas priser for sine varer«.⁶⁷ Det er på denne indsigt – samspillet mellem struktur, konjunktur og samfundsorganisation – hele Arups historiesyn er funderet, han står med begge fødder fast plantet i den radikale historikertradition. Men når han på denne i bogen enestående vis fremhæver en enkelt historiker, kan det også læses som en kærlighedserklæring og som et råb om at blive set: »Se, jeg er den rette arvtager«.

I Arups såvel som i Braudels strukturelle/konjunkturrelle betragtningensmåde er den politiske begivenhedshistorie egentlig overflødig. Det er derfor, han i den berømte historie om Bjørn fra Suserup kan skrive: »Det var mænd som Bjørn og hans sønner, der i hin tid gjorde landet rigere ved deres arbejde; og deres gerning fortjener nok så meget at mindes af historien som deres, der gik på korstog mod Vender eller Ester med Absalon eller Andreas Sunesen«.⁶⁸ Tilmed foregår begivenhedshistorien på andre præmisser og lader sig ikke uden videre binde sammen med den strukturelle/konjunkturrelle udvikling, fordi den menneskelige faktor spiller ind på uberegnelig vis.

⁶⁶ Arups Danmarkshistorie I, s. 11.

⁶⁷ Arups Danmarkshistorie I, s. 228. Arups kursiv.

⁶⁸ Arups Danmarkshistorie I, s. 278.

Som omtalt er det sandsynligt, at de strukturelle/konjunkturelle afsnit var færdige omkring 1916, men det forekommer rimeligt at antage, at den politiske begivenhedshistorie er klistret på senere. Og netop klistret på. De politiske afsnit følger deres eget rationale, der gør dem »anderledes« end de øvrige afsnit. Det første, der falder i øjnene er, at Arup i disse afsnit mister det suveræne overblik, der præger de andre afsnitstyper, og synker ned i detaljer, endog meget ligegyldige detaljer. Han skriver ikke mere suverænt fra oven og sorterer ikke væsentligt fra uvæsentligt. Ikke mindst udenrigspolitikken får en utilfredsstillende behandling, fordi den internationale baggrund er udeladt.⁶⁹ Og hvad mere er, han skriver i høj grad på *meninger*. Det er i de politiske afsnit, hans idiosynkrasier og provokationer kommer til fuld udfoldelse. Det flow, der er over den øvrige fremstilling, mangler her. Det er, som om de begivenhedshistoriske afsnit ikke er ordentligt gennemarbejdede, som om han er på udebane. Og det er han vel også.

Der var ikke noget i Arups tidligere forfatterskab, der vidnede om nogen særlig interesse for politisk historie, og da slet ikke middelalderens politik. I sin kommentar til leksikonartiklen af 1908 skrev J.A. Fridericia meget rammende: »De har med megen Sikkerhed, Konsekvens og Kraft trukket Linierne op for Danmarks økonomiske og delvis ogsaa sociale Udvikling, byggende væsentligst på Erslevs, til Dels ogsaa paa mine Undersøgelser, og kombinerende dette med visse selvstændige Tanker for det 17. og 18. Aarh.s Vedkommende, hentede fra Deres egen Forskning. De har derved vist, at De vistnok bedre end nogen af de Yngre vil kunne gøre noget lignende for den paatænkte Haandbogs Vedkommende. Men De vil næppe selv benægte, at en saadan jo ogsaa maa tage Synspunkter op, *rent politiske, aandelige*): religiøse, litterære, kunstneriske osv. Hvorledes De vil kunne magte denne Side af Opgaven, giver jo Artiklen ingen egentlig Oplysning om. Og her vil jo Vanskeligheden komme til at ligge for Dem. Men jeg finder ikke, at det bør virke afskrækkende ved Deres Beslutning ... *selv om de nævnte Sider maa kræve en yderligere Uddybning af ikke alene Deres Studier men næsten ogsaa af Deres Temperament og Evner*«. ⁷⁰

Det var de politisk historiske afsnit i Danmarkshistorien, der kom til at spille en hovedrolle i debatten, skønt skildringen af den økonomiske og sociale udvikling og af forfatnings- og retsforholdene egentlig var fremstillingens centrale element.⁷¹ Arup hævdede imidlertid selv i de

⁶⁹ Arup synes principielt at have betragtet de danske kongers udenrigspolitik som tåbelig og overflødig. Venderne f.eks. var fredelige bønder, og korstogstanken et skalkeskjul.

⁷⁰ Citeret i Svenstrup, s. 329-330. Udeladelsen Svenstrups. Mine udhævelser.

⁷¹ Jf. Poul Johs. Jørgensens anmeldelse i *Historisk Tidsskrift* 9 r. IV (1925-26), s. 297.

posthumt udgivne refutationer, at det var politisk historie han skrev, og ville skrive: »Jeg stillede mig da snart paa det standpunkt, at min skildring af det danske folks historie maatte være overvejende politisk; den maatte medtage alle de forhold, men også kun dem, der fik politisk betydning«,⁷² og »Jeg skriver fortrinsvis alene politisk historie og medtager kun litteratur- og kunsthistorie i det omfang, hvori disse særdiscipliner faar politisk betydning og fænomener derfra indflydelse paa det almindelige samfundslivs udvikling. Som det vil ses, har jeg allerede i dette første bind medtaget mere landbrugshistorie, mere rets- og lovhistorie, end det ellers har været tilfældet i en fremstilling af dette omfang«.⁷³

Udtalelserne er fremsat i en polemisk situation, men de synes at vise, at Arup opererer både med et bredt og et snævert politikbegreb. Det første omfatter politik forstået som samfundsforhold i bredeste forstand, det andet omfatter politik forstået i moderne partipolitisk forstand. Arups inddragelse ikke alene af den økonomiske historie, men også af retshistorien, var noget nyt,⁷⁴ og det var bl.a. grunden til, at ikke alene redaktøren, Ellen Jørgensen, men også retshistorikeren, Poul Johs. Jørgensen, anmeldte bogen i *Historisk Tidsskrift*. Samtidig var det imidlertid en hovedtanke hos kritikerne, at Arup overførte moderne politiske begreber på fortiden. Når han gjorde det, var det, fordi han opfattede mennesker og politik som ens til alle tider, og fordi han mente, at han så godt som nogen havde forstand på politik.⁷⁵ Han var ikke selv politisk aktiv⁷⁶ i modsætning til Aage Friis eller P. Munch og flere andre radikale historikere, men hans rolle som departementschef i Konseilspræsidiets statsrådssekretær i ministeriet Zahle (1914-15 og 1919) har utvivlsomt bibragt ham den opfattelse, at han nu vidste, hvad politik er. Også på dette punkt var han således anderledes udrustet end i 1908 og parat til at gennemføre sin revision af den politiske historie.

Om Arups opfattelse af middelalderens politik anførte Ellen Jørgensen i sin anmeldelse: »Der handles haardt med Overleveringen i

⁷² »Redegørelse for min Danmarkshistorie«, Arups Danmarkshistorie III, s. 258.

⁷³ »Gendrivelse af mine kritikere«, *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser*, s. 442.

⁷⁴ Bagge, »Erik Arup«, s. 46.

⁷⁵ Om han havde ret i denne opfattelse, er en helt anden sag. Jf. Scavenius' kritiske bemærkninger til »David og Hall« citeret ovenfor, og se også Carsten Due-Nielsens kritiske bemærkninger om Arup som samtidshistoriker i *Historisk Tidsskrift* 93 (1993), s. 197.

⁷⁶ Arup var tilsyneladende slet ikke politisk interesseret, hverken i sin studietid eller årene umiddelbart efter, han meldte sig dog ind i Den radikale Klub i 1904, året efter dens dannelse. Se Svenstrup, s. 169-178. Og mens verdenskrigen raser om ørene på ham, tænker han alene på sin videnskab og forlader med glæde departementschefsposten for at blive professor. Se Floto, »Venskab«, s. 260-261.

denne Bog, der er ikke meget Middelalder i den, men Forskeren af det 20. Aarhundrede er der, maalbevidst og suveræn. Deraf Bogens videnskabelige Skrøbelighed, deraf ogsaa det, der giver den Betydning som en udfordrende, tankevækkende Thesis«. ⁷⁷ »En udfordrende og tankevækkende Thesis«, det var netop den handske, Arup efter min opfattelse besluttede at kaste til hele den danske historievitenskaber efter det sviende nederlag i Den danske historiske Forening i 1919. Det var netop den *form*, han valgte, da det hele spidsede til, fronterne for alvor var ved at blive trukket op, og han stod stadig mere isoleret i den lille danske historikerverden. Hvis jeg har ret, blev de politiske afsnit af Danmarkshistorien skrevet i årene efter 1919. De var, og de var ogsaa tænkt som, en bevidst provokation, og de blev opfattet som en sådan. Men skal man forstå brevet til Linvald ret, var det en fortvivlelsens provokation.

Forholdet mellem struktur og personlighed er en klassisk diskussion inden for historievitenskaberne, der ogsaa kan appliceres på den foreliggende historiografiske studie. Er det overhovedet vigtigt at beskæftige sig med Erik Arups personlighed, kan man ikke bare læse, hvad han skrev? Har psykologien overhovedet nogen relevans for historiografiske studier? I den historiografiske debat er det med god grund blevet hævdet, at Arups forfatterskab trods den personlige stil har en sådan struktur, både hvad angår videnskabsopfattelse og historiesyn, at det står sikkert placeret inden for »den radikale historikertradition«, ⁷⁸ »fremskridtsparadigmet«, ⁷⁹ eller hvilken betegnelse man nu vil anvende om denne retning inden for dansk historievitenskaber. Alligevel var det danske historikermiljø i mellemkrigstiden dybt splittet, og splittelsen var centreret om Arups person. Arups komplicerede psykologiske gestalt var i den grad vævet ind i den *form*, han gav sine historiske fremstillinger, Danmarkshistorien og de polemiske artikler, og det var netop denne *form*, der i høj grad bidrog til splittelsen. Dansk historievitenskaber udvikling i mellemkrigstiden kan ikke forstås uden rekurs til Arups psykologi.

⁷⁷ *Historisk Tidsskrift* 9 r. IV (1925-26), s. 291.

⁷⁸ Jens Chr. Manniche, *Den radikale historikertradition. Studier i dansk historievitenskaber forudsætninger og normer*, Aarhus 1981.

⁷⁹ Tiemroth, *Erslev – Arup – Christensen*, s. 96-97. Tiemroth betegner ligefrem Danmarkshistorien som »paradigmeafbyrdende«.

SUMMARY

The Arup Myth – apropos a new biography

Erik Arup (1876-1951) was professor of history at the University of Copenhagen 1916-1947, well into the 1920s the only Danish university. Accordingly, Arup and his two colleagues, Aage Friis and Knud Fabricius, were the only history professors in the country and their mutual relations had considerable impact on scholarly life. Arup was a controversial figure and the historical community was rent with bitter strife in the inter-war period. Arup himself saw the conflicts as so many attempts to suppress his supposedly new and path-breaking way of interpreting and writing history, in terms of substance as well as method, especially regarding his *History of Denmark I-II* (1925 and 1932). His opponents gave more personal reasons for the controversies. Thyge Svenstrup's new biography of Arup (2006) is based on Arup's voluminous archive and presents a thorough analysis of the many conflicts, convincingly laying the blame on Arup's complicated psychology. The present article draws on these insights into Arup's psychological profile to reinterpret some of the more controversial points of Arup's scholarship, such as: Was there a special Arup methodology? Why and when did Arup's famous *History of Denmark* achieve its controversial form? The article also points to the role of Arup's successor, Aksel E. Christensen, in perpetuating the Arup myth.